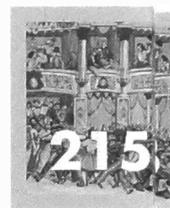

ENKELE BEDENKINGEN BIJ 'VLAAMSE' SPOT- EN HEKELVERTELSLS

Harlinda Lox

Het wetenschappelijk onderzoek van volksverhalen ('Erzählforschung', 'Folk Narrative Research') is in het buitenland een universitaire onderzoeksdiscipline, die in gespecialiseerde researchcellen met eigen volkslied-, sagen-, sprookjes-, verteltypenarchieven en aan de volkskunde-instituten uitgebouwd wordt. Voor de wetenschappelijke ontsluiting van de 'nationale' vertelrepertoires wordt algemeen het classificatiesysteem van *Aarne Thompson*¹ gehanteerd. Daarin worden de volksverhalen in 5 hoofdcategorieën opgesplitst, steeds voorzien van een classificatienummer AaTh:

1. Diersprookjes (AaTh 1-299);
2. Eigenlijke sprookjes (300-1199)
  - a. Wondersprookjes (AaTh 300-749);
  - b. Legendesprookjes (AaTh 750-849);
  - c. Nouvellesprookjes (AaTh 850-999);
  - d. Domme-duivelsprookjes (AaTh 1000-1199);
3. Grappige vertelsels en anekdoten (AaTh 1200-1999);
4. Ophopende vertelsels en plaagvertelsels (AaTh 2000-2399);
5. Niet geclassificeerde sprookjes (AaTh 2400-2499).

Elke hoofdgroep wordt dan nog in verdere clusters en subclusters opgedeeld. Spot- en hekelvertelsels vindt men in de derde groep onder de rubriek Dom Volk (AaTh 1200-1349). Daar zijn die verhaaltypen ondergebracht die 'de verre-gaande domheid, onwetendheid en onnozelheid belachelijk maken van de medemens in het algemeen en van al of niet bepaalde ethnische, sociale, locale

of regionale groepen of een (of meer) vertegenwoordiger(s) hiervan in het bijzonder'². Met benamingen zoals Beotiana (Griekenland), Schildbürgerstreiche (Duitsland), Kamper Uien (Friesland), Oolse grappen (Vlaanderen) wordt aangeduid welk stadje of dorp in de specifieke vertelculturen het kristallisatiepunt van de spotzucht werd. Verhalen over domme lieden als representanten van het vrouwelijk of mannelijk geslacht hebben in AaTh elders een plaats gekregen: de domme vrouw (het domme meisje) in de rubriek AaTh 1440-1525 Vrouwen en meisjes; de domme man (de domme jongen) in de rubriek AaTh 1675-1725 Mannen en Jongens, de Domme; de geslachten gecombineerd, met tenminste één domme partner, in de rubriek AaTh 1350-1440 Echtparen. Voor een andere groep verhalen die niet zelden als een smeltkroes van sociale, raciale en allerehande volkskundige vooroordelen fungeren, nl. de verklarende of etiologische verhalen, werd bij *Aarne Thompson* geen eigen categorie voorzien. Omgekeerd vindt men etiologische pointes o.a. in gecatalogeerde diersprookjes (bv. de oorsprong van de naad van de bonen of van het naakte achterste van de martiko's in AaTh 295 *The Bean, the Straw, and the Coal*), in wondersprookjes (de oorsprong van haat en nijd in AaTh 330 D *Bonhomme Misère*) en in legende-sprookjes (bv. de oorsprong van de Schelde in AaTh 750 *The Wishes*; de oorsprong van de martiko in AaTh 753 *Christ and the Smith*; de oorsprong van het dwarse of onhandelbare karakter van

de vrouw in AaTh 774A *Peter wants to create a Man*). In regionale typencatalogi zoals *Balys* (Litouwen), *Quigstad* (Lapland), *Schullerus* (Roemenië), *Simonsuuri* (Finland), *Sinninghe* (Nederland)³ werd ook voor de etiologische verhalen een classificatiesysteem ontworpen, waardoor ze voor wetenschappelijk onderzoek enigszins toegankelijk zijn. Verklarende verhalen met suggestieve titels zoals *Waarom mannen kloten hebben*; *Waarom mannen koude knieën en vrouwen een koud achterste hebben* of *Hoe de man de vrouw leerde neuken* werden in Vlaanderen tijdens de grote verzamelgolf van 1880-1930 niet in het populaire circuit van enerzijds lees- en prijsboeken en van anderzijds regionale tijdschriften gebracht.

Wie naar de spot- en hekelvertelsels, die in Vlaanderen de ronde deden, op zoek wil gaan, ziet zich voor een uiterst gunstige Ausgangssituatie geplaatst. Het in talloze kleine bundels en regionale tijdschriften verspreide Vlaamse sprookjesmateriaal werd met name door Maurits de Meyer (1895-1970) volgens het internationale classificatiesysteem geordend en ontsloten. In *Les contes populaires de la Flandre*. Aperçu général de l'étude du conte populaire en Flandre et catalogue de toutes les variantes Flamandes de contes populaires (Helsinki 1921; FFC 37) werd bovendien nog voor de *Légendes étiologiques* (88 typen en 150 varianten) een classificatiesysteem ontworpen; een deel dat echter in de herwerking *Le conte populaire flamand*. Catalogue analytique et répertoire des épisodes et éléments des

contes. 'Motif-Index' (Helsinki 1968; FFC 203) achterwege gelaten werd. In de inleiding tot de *Vlaamse sprookjes* van G. van Istendael merkt S. Top⁴ op dat deze typencatalogoog onmisbaar is voor al wie denkt een vergelijkende sprookjesstudie van enige betekenis te schrijven, wijst echter op mogelijke lacunes. Doordat de catalogoog van M. de Meyer zo'n dertig jaar geleden samengesteld werd en er sindsdien nog interessante sprookjesvarianten opgetekend werden, is deze onvolledig en verdient eigenlijk een verbeterde en aangevulde versie. Uit het wetenschappelijk apparaat bij het nog te verschijnen boek *Flämische Märchen* (München 1999) van H. Lox moge echter blijken dat de lacunes verder reiken dan wat hier gesuggereerd wordt, gaande van een bedroevend slordig exciperen van het primaire bronnenmateriaal waarover M. de Meyer beschikte tot talloze onvolledige of zelfs foutieve classificeringen. Precies voor de categorie grappige vertelsels en anekdoten, Dom Volk (AaTh 1200-1349) werd het pionierswerk door J. Cornelissen geleverd, die in 1928 *Luimige Vertelsels op Steden en Dorpen* (Antwerpen 1928) en die in de jaren 1929-1937 dan de 6 delige verzameling *Nederlandsche volkshumor op stad en dorp, land en volk*⁵ uitgaf. Het materiaal slaat op steden en dorpen in Zuid- en Noord-Nederland met de aangrenzende Nederduitse gewesten, Frans-Vlaanderen en Zuid-Afrika. In band 4/5 volgen uitgebreide registers, die het materiaal niet geografisch, maar volgens thematische clusters ontsluiten, waarbij

de rubrieken XV - Gewaande branden, XVI - Schildburgerstreken of Beotiana en XVII - Hekelvertelsels van bijzonder groot belang zijn.

Het deel Zuid-Nederland wordt ingeleid door een algemene rubriek spotrijmen en -vertellingen, spreekwoorden en zegswijzen op Vlamingen en Walen⁶. Hier wordt op een vrij spitse en scabreuze wijze de oorsprong van de Waal of Vlaming verklaard: hij zou uit een paardevijg of 'une merde d'in pélérin' ('crotte de botresse', 'un étron de porc') voortkomen. In de Vlaamse vertelcultuur wordt dit weetje tussen de alwijze Onze Lieve Heer en de ietwat naïeve, domme en in de diepste geheimen van het leven nog oningewijde Sinte Pieter uitgewisseld, die ergens in Vlaanderen op wandel zijn. Dit is een héél typische en zéér geloofwaardige (cf. AaTh 759 *God's Justice Vindicated*), zij het soms zelfs geparodieerde (cf. AaTh 785A *The Goose with one leg*), setting uit de vele legendesprookjes AaTh 750-849. In *Waarom de Walen geen 'tièce carrée' hebben* wordt de vorm van de hoofden van de Vlamingen en Walen kort uitgelegd: De Vlamingen hebben vierkante koppen heel en gaaf, maar de Walen niet omdat de 'beestjes' er de kanten van afgegeten hebben. Naast de nederige afkomst en het veelzeggende uiterlijk van de Waal wordt voortdurend de spot gedreven met zijn opvliegend karakter: Nadat Onze Lieve Heer koele Engelsen, koppige Nederlanders, lichtzinnige Fransen en luie Spanjaarden (etnische stereotiepen!) geschapen heeft, laat hij zich door Sinte Pieter overhalen ook een

Waal te maken. Hij kneedt er één uit kleiaarde, waarna ze hem op een plank in de zon te drogen leggen. Wanneer Sinte Pieter hem na een tijdje op de andere zijde wil leggen, opdat hij gelijkmatig zou drogen roept de Waal reeds met gramschap '*Laisse-moi tranquille, sacré nom de tonnerre!*' Het schepingsverhaal besluit nog met de algemene opmerking: 'Zo ziet ge, dat de Waal geen mens is, en verstaat ge waarom men altijd *Walebeest* zegt.' (Cornelissen, *Volksh. 1*, p. 12) Een ander kort etiologisch verhaal legt uit dat Adam een Waal moet geweest zijn, en wordt *Walebeest* als een verbastering van het Latijn 'Ubi es' geduid:

Toen Adam van de verboden vrucht had gegeten, riep O.-L. Heer hem toe: '*O biëss!*' Dat is Waals en betekent: *O, gij beest!* Van daar dat een Waal nog altijd *Walebeest* genoemd wordt. Hieruit ziet ge dat Adam een Waal was, anders ware hij zo dom niet geweest in de appel te bijten en had Ons-Heer niet op hem in 't Waals geroepen. (Cornelissen, *Volksh. 1*, p. 13).

Omdat Walen herrieschoppers zijn vindt men ze ofwel helemaal niet in de hemel (*Waarom er geen Walen in de Hemel zijn*) of moeten ze omgekeerd, uit de hemel gelokt worden (*Van een Waal die per Ongeluk in de Hemel geraakte*). Daar waar de wondersprookjes hun dynamiek uit een grenzenloos levens- en geluksoptimisme putten, en precies de rehabilitatie (naïeve gerechtigheid)

beogen van sociale maar ook individueel-psychologische of zelfs lichamelijke wantoestanden, die met spot en vernedering gepaard gaan, vertellen deze spotverhalen o.m. hoe de Walen (de joden, kleermakers) hun plaats in de hemel voorgoed kwijtgespeeld hebben. Een listige hemelbewoner (Sinte Pieter of Smidje Smee) beraamt een valstrik, die handig inspeelt op een culinaire of andere voorliefde, die als een onbedwingbare oerdrift voorgesteld wordt. De Walen (joden) worden namelijk door de roep 'Soupe à l'oignon! soupe à l'oignon' voor een pot ajuinesoep (vodden in de hel te koop), die voor de hemelpoort gesteld wordt, naar buiten gelokt, waarna de hemelpoort dichtgeknald wordt (cf. AaTh 1656 *How the Jews Were Drawn from Heaven* (Mot. X 611)).

De onkunde een vreemde taal te begrijpen of te verwerven en de vele verwarringen, die deze onkunde met zich meebrengt, wordt in menig volksverhaal gethematiseerd. Daarbij is de taalproblematiek niet zozeer in een eng interetnisch conflict- (*Wat Sint Joris van 't Waals dacht; Van den Waal die geen Vlaams kende*), dan wel in een ruim sociaal spanningsveld van culturele (politieke) identiteit, status en autoriteit ingebed. De personenconstellaties worden in de Vlaamse varianten als volgt geconcretiseerd: de franssprekende notaris (dokter, modebewuste kleermaker) versus het vlaamssprekende boerke; de latijnsprekende pastoor versus zijn vlaamssprekende parochianen. 'Vlaamssprekend' betekent dan zoveel als achterlijk, dom, naïef, (goed-)gelo-

vig, lomp. Onschuldige heilspreuken, begroetingen of dankwoorden zoals 'A votre santé, mon ami', 'Merci' of 'S'il-vous-plaît' worden als scheldwoorden geïnterpreteerd, wat tot kleinere conflicten tussen de protagonisten, stereotiepe exponenten van een bepaalde klasse, leidt (cf. AaTh 1322 *Words in a Foreign Language Thought to be Insults* (Mot. J 1802)). Ook het verhaaltje AaTh 1628 *The Learned Son and the Forgotten Language* speelt in de Vlaamse lezingen met dezelfde gevoeligheden: Nadat een Vlaamse boerenzoon een franstalige opvoeding in de hoofdstad genoten heeft, loochent hij zijn afkomst en weigert nog één woord Vlaams met zijn vroegere kompanen te spreken, totdat hij per ongeluk op een riek trapt en vrij spontaan in het Vlaams vloekt. Deze verhalen eindigen met een verzoenende geste of zelfs met een kleine triomf voor de laagstgeplaatste. J. Cornelissen nam echter een variëteit van een internationaal verspreid verhaaltje op, waarin het onvermogen zich in een vreemde taal verstaanbaar te maken, levensbedreigende proporties aanneemt (cf. AaTh 1697 *We Three For Money*). De drie reizigers zijn, in de typische regionale invulling van het vertelpatroon, Walen of Vlamingen geworden. Drie Walen (Vlamingen) reizen naar Vlaanderen (Wallonië) om er Vlaams (Waals) te leren. Ze besluiten om beurt een zinnetje dat ze toevallig horen te onthouden: 'Drie stomme Walen' (C'èst treûs gros Flaminds); 'Omme koei' (Po sès aidans); 'Dat is recht' (Come du djusse èt d'raizô). Een beetje later berei-

ken ze een dorp waar zojuist een moord gepleegd werd. Wanneer ze door de heren van de Wet ondervraagd worden antwoorden ze trots met de drie zinnestjes. Zo stellen zij zichzelf als de moordenaars voor, waarop ze in de gevangenis of zelfs aan de galg belanden.

Bij de weergave van de zogenaamde Schildburgerstreken, Oolse grappen enz. wordt door J. Cornelissen zelf heel nadrukkelijk naar varianten in buitenlandse vertelrepertoires verwezen. Dit was voor Vlaanderen, waar het onderzoek van volksverhalen tijdens de grote verzamelgolf tussen 1880 en 1930 voornamelijk nog in het teken van volksopvoeding en taalontvoogding stond en de sprookjes nog als dé documenten van een eigen culturele en nationale identiteit golden, toen een vrij unieke aanpak. Voor het invoeren van een afzonderlijke rubriek XV - Gewaande branden - geeft J. Cornelissen zelf volgende uitleg :

Ofschoon de feiten die aanleiding gaven tot de spotnamen Maan-, Zonne-Muggenblussers en dgl., wezenlijk een historische grond hebben en dus even goed in de vorige afdeling (d.i. Historische of pseudo-historische feiten, nota van de auteur) konden vermeld worden, hebben we nochtans gemeend er een afzonderlijke rubriek aan te moeten wijden, omdat ze zo veelvuldig in de Nederlanden voorkomen. 't Is gewoonlijk de kerktoren, dien men meent in brand te zien staan. (Cornelissen, *Volksh.* 4/5, p. 26)

J. Cornelissen vermeldt hier vreemd genoeg niet, dat het blussen van de zon of maan op kerktorens of gebouwen, in vijvers, en - in oneindige variaties op hetzelfde thema - het blussen van muggenzwermen, heiligenbeelden, rokende mesthopen een internationaal 'Wander'-gegeven is (cf. AaTh 1335* *Setting Sun (Rising Moon) Mistaken for Fire* (Mot. J 1806), wat hij overigens in zijn kortere studie van 1928 *Luimige vertelsels op steden en dorpen* op p. 11 nog wel deed. De hier - om welke reden dan ook - onderdrukte internationale contextualisering houdt echter in dat de rubriek XV in feite volledig zou moeten opgaan in de volgende nl. XVI - Schildburgerstreken of Beotiana en niet zozeer, op grond van de aangegeven sterke lokale inbedding en verspreiding, van de pseudo-historische inkadering, in de voorafgaande. Het blussen van de rokende mesthoop wordt dan weer vrij inkonsekvent als een afzonderlijke Schildburgerstreek in rubriek XVI opgenomen!

Bij de ordening van twee andere spotverhalen met betrekking tot de maan, die respectievelijk de inwoners van Schaarbeek en van Mechelen in de schoenen geschoven werden, liet J. Cornelissen wel degelijk het internationale karakter van het verhaal boven de regionale invulling primeren. Wanneer de weerspiegeling van de maan in een waterloop verdwijnt omdat wolken deze bedekken, gelooft een boer uit Schaarbeek dat een ezel, die toevallig van het water drinkt, de maan ingezwolgen heeft, waarop het dier geslacht wordt om de maan uit zijn buik te halen

(cf. AaTh 1335 *The Eaten Moon*). De vrij algemene protagonist uit het verhaal, nl. 'de domme' wordt een boer uit Schaarbeek. Dat ook de koe vervangen wordt door een ander dier, met name een ezel, is een niet onbelangrijke ingreep van de verteller, die zijn verhaal op die manier beter laat aansluiten bij de socio-economische realiteit van de 19de en begin van de 20ste eeuw. De ezel was namelijk het trekdier bij uitstrek van de Schaarbeekse groenteverkopers, melkboeren en molenaars, die hun waren op karretjes naar Brussel brachten. Door het toevoegen van een slotzin als 'Sindsdien worden de inwoners van Schaarbeek de 'ezels' van Schaarbeek genoemd' krijgt het maanverhaal in een tweede beweging de etiologische functie van het opnieuw doorzichtig maken van een niet langer begrepen spotnaam. De Mechelaars zijn niet alleen de beroemdste maanblussers (sinds 1678 !), maar houden ook de reflectie van de maan in de Dijle voor een Hollandse kaas. Daar ze het een zonde vinden dat de vissen deze zouden opeten, trachten ze de 'kaas' met stokken, haken en netten uit het water te halen (cf. AaTh 1336 *Diving for Cheese*; met dierlijke protagonisten AaTh 34 *The Wolf Dives into the Water for Reflected Cheese*).

Wat de extra-rubriek XV en de aangehaalde streken uit XVI op zijn minst aantonen is, dat er in Vlaanderen - naast de populaire legende van het *Mannetje in de maan* (Kooi 777A* *Het mannetje (vrouw) in de maan (zon)*) en het unieke sprookje van *Meneer Maan* (cf. AaTh 702A* *The Man who Set Out to Go to*

the Morning Star) - ook een sterke traditie van grappige maanverhalen en -anekdoten heeft bestaan.

Dit vindt men echter niet terug in de catalogus van M. de Meyer (FFC 203, p. 106-107), die geen classificatienummers AaTh 1335, 1335* en 1336 voorzag.

Naast de maanverhalen somt J. Cornelissen zo'n 65 streken op, die absurditeiten bij het bouwen illustreren, hun pointes hebben in de confrontatie met het onbekende (eten, dieren, omgangs- en leefvormen, rituelen elders), met spraakverwarringen spelen, bijgeloof en angsten allerhande uitvergroten en de vermeende 'superioriteit' van zowel wereldlijke als geestelijke hoogwaardigheidsbekleders ontmaskeren. In wat volgt worden enkele spotverhalen uit de rubriek XVI - Schildburgerstreken of Beotiana - voorgesteld, die bij M. de Meyer helemaal geen, een onvolledige of zelfs foutieve opname vonden.

Twee raadsleden uit Hasselt worden naar een beroemd beeldhouwer in Antwerpen gestuurd om er een nieuw Christusbeeld te bestellen. Als de beeldhouwer vraagt hoe ze hem willen afgebeeld zien, antwoorden ze 'maak hem maar levend, dan kan hij nog altijd gedood worden.' Op weg naar huis komen ze aan een diepe beek zonder brug. Ze besluiten het Christusbeeld dwars te leggen over de beek. Bij het oversteken kantelt het Christusbeeld echter om, waarop de ene raadsman uitroept 'Hadt ge de Christus laten dood maken in plaats van levend, dan zou hij

mij niet in 't water gegooid hebben.' (Cornelissen, *Volksh.* 2, p. 275) De vraag of een beeld al dan niet levend moet afgebeeld worden is de kernvraag uit het verhaalttype AaTh 1347 *Living Crucifix Chosen* (Mot. J 1738.2). De tweede episode bouwt weliswaar op dit gegeven verder, behoort echter niet tot dit verhaalttype, maar tot AaTh 1324 A* *Crucifix Punished*. Domme dorpsbewoners geloven dat een hagelstorm door het Christusbeeld dat ze levend i.p.v. dood lieten afbeelden, veroorzaakt werd. Als straf doden en verminken ze de Christusfiguur, met de etiologische pointe, dat hij er sindsdien zo uitziet. De Vlaamse niet-gecatalogeerde variëte is dus een contaminatie van AaTh 1347 + AaTh 1324 A* (geen van beide verhaalttypen werd bij M. de Meyer FFC 203, p. 106-107 opgenomen), waarbij echter de slotpointe van het effectief als straf voor de daad (meestal in de vorm van een schadelijk natuurgebeuren) doden van het Christusbeeld ontbreekt.

Als twee verschillende Schildburgerstreken neemt J. Cornelissen enerzijds *Voeten of benen wassen* en anderzijds *Mensen die hun benen verliezen en terugvinden* op, hoewel na de lectuur van de afzonderlijke teksten duidelijk wordt, dat het slechts om varianten van éénzelfde basisgegeven, nl. het niet terugvinden van de eigen ledematen, gaat. De burgemeester van Olen en de leden van de Raad besluiten samen hun voeten in een grote waskuip te wassen. Weldra wordt het water zo zwart, dat niemand nog zijn voeten terugvinden kan. De veldwachter helpt hen door met

een riek in de onzichtbaar geworden voeten te prikken (Cornelissen, *Volksh.* 1, p. 272-273). Wie de pijn voelt, heeft zijn voeten teruggevonden. Ook hier hebben we het met een bij M. de Meyer (FFC 203, p. 104) niet gecatalogeerd, maar bekend internationaal verhaalttype te doen, nl. AaTh 1288 *Numskulls Cannot Find their Own Legs* (Mot. J 2021)⁷. Diegene, die de oplossing vindt, kan de slimme van het dorp, een vreemde deling van buitenaf of zelfs een regionale schelm zoals Uilespiegel zijn.

Bij de korte beschrijving van AaTh 1325 A over een haard die teveel hitte geeft en hoe de Olenaars dit probleem willen oplossen, wijst M. de Meyer slechts op één domheid, nl. de haard te verplaatsen i.p.v. zelf een beetje te verschuiven (FFC 203, p. 106). De twee varianten die J. Cornelissen opnam (Cornelissen, *Volksh.* 1, p. 267) tonen echter aan dat het type op zijn minst in twee subtypen dient opgesplitst te worden, daar de eerste variëte helemaal niet aan deze inhoudsweergave beantwoordt en derhalve ook niet bij de varianten onder AaTh 1325 opgesomd wordt. Bij wijze van voorbeeld geef ik hier de gedetailleerde beschrijving weer die J. van der Kooi in zijn typencatalogus van de Friese volksverhalen voor dit verhaalttype gaf:

THE FIREPLACE GIVES TOO MUCH HEAT. (a) Magistraten, (a1) inwoners, (a2) reuzen, (a3) een gezelschap, (a4) *poep*, zittend bij een vuur (kachel), krijgen (krijgt) het steeds warmer, (b) van (in)

Dokkum, (b1) een dorp. (c) Om het vuur te temperen leggen ze er (telkens als het weer te heet wordt) koude turven, om (c1) nieuw hout op. (d) Ze komen (hij komt) er pas toe achteruit te schuiven als een hond, (d1) kat, die ook bij het vuur ligt, het goede voorbeeld geeft. (e) Sindsdien heet dat dorp Koudum (fries *kâld-om*, koude (in dit geval turven) er omheen; vgl. ook de associatie met fries *kou-dom*, zo dom als een koe) (cf. J2140)⁸.

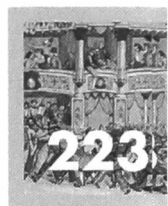
De eerste variëte bij J. Cornelissen bevat precies de episodes (a), (c), (d), en niet de poging om de haard te verplaatsen.

De Olenaars willen een kaarsdomper of ladder rechtop in de kerk dragen. Ze slaan daar niet in en geloven dat de steel (de ladder) te lang of de kerkdeur te laag is. Wanneer ze een mus met een strohalm in haar bek de toren zien binnen vliegen, beseffen ze dat ze de kaarshouder (ladder) horizontaal de kerk moeten binnendragen. Bij V. de Meyere (*De Vlaamsche vertelselschat*, 2) vindt men een derde variëte die lichtjes van de vorige afwijkt, maar op dezelfde absurdisteiteit bouwt: de koster slaagt er niet in de ladder naar binnen te dragen omdat hij deze overdwers houdt en steeds weer met de twee uiteinden tegen de kerkmuur slaat. Weer is het een mus, die hem toont hoe hij zijn probleem moet oplossen. Deze verhalen werden bij M. de Meyer (FFC 203, 103) ongedifferentieerd als lezingen van AaTh 1244 *Trying to Stretch the Beam* (Mot. J

1964.1) geïnterpreteerd. Zoals de titel reeds suggereert, gaat het er hier net andersom aan toe: men tracht een balk, die te kort blijkt te zijn, op verschillende manieren in de lengte uit te rekken, weliswaar zonder het verhoopte resultaat. Ook dit gegeven kan oneindig gevarieerd worden: In de koude winter, wanneer de dorpsbewoners met dikke mantels in de kerk zitten, passen er minder op één kerkbank. De dorpingen geloven nu dat de kerkbank door de koude gekrompen is en beginnen met man en macht aan het hout te trekken. Door de inspanning, die ze leveren, krijgen ze het zo warm, dat ze hun jassen uittrekken, en dan passen ze als bij wonder allen terug op één bank⁹. De verhalen, die het verkeerd houden van een lang voorwerp hekelen, behoren echter tot AaTh 1248 *Tree-trunks Laid Crosswise of the Sledge* (Mot. J 1964), waarvoor J. van der Kooi de volgende gedetailleerde beschrijving geeft:

TREE-TRUNKS LAID CROSSWISE ON (!) THE SLEDGE. (a) Men, (a1) een man, (a2) timmerman (-lieden), (a3) boer, (b) in *Dokkum*, (c) kan (een) balk(en) niet door een (huis)deur, (c1) kerk-, (c2) toren-, (c3) schuurdeur, (c4) de stadspoort, krijgen, (d) omdat zij (hij) deze overdwers houden (houdt), (d1) op zijn wagen geladen heeft. (e) Ze zien (hij, een van hen ziet) een spreeuw, (e1) mus, (e2) zwaluw, (e3) vogel, een stro (rietstengel), hem in de lengte houdend, door de (een) nauwe opening

(van zijn nest) dragen en volgen (volgt) met de balk(en) met succes dit voorbeeld; (e4) tenslotte komt een oude man op het idee de balk in de lengte erdoor te halen (J 1964)¹⁰.

Voor de Vlaamse varianten moeten de mogelijkheden onder (d) fijner uitgekristalliseerd worden en 'rechttop' aan de beschrijving toegevoegd worden.

Niet alleen de Olenaars, maar ook de 'slimme' mannen van Kessel munten in domheden uit. Er zijn de zeer verspreide streken zoals het levend begraven van een mol als straf omdat hij de tuin verwoest heeft (AaTh 1310 B *Burying the Mole as Punishment* (Mot. K 581.3) en het vastketenen van een pier dat ze als een zéér uitzonderlijk dier beschouwen (AaTh 1316*** *The Earthworm Thought to be a Snake or other Monster* (Mot. J 1755).

Daarnaast nam J. Cornelissen nog twee voorvallen op, die door M. de Meyer niet gecatalogeerd werden (FFC 203, p. 103). De inwoners van Kessel vangen een snoek van 50 kg en willen hem vers houden voor een komend bezoek van de koning. Daarom laten ze hem weer zwemmen, maar met een bel om, zodat ze hem als het zover is, gemakkelijk kunnen terugvinden. Wanneer de grote dag aangebroken is, schieten ze op het geluid van een bel afgaand ... een molenpaard dood (Cornelissen, *Volksh. I*, p. 190-191). Dezelfde grap wordt aan de Hasselaars toegeschreven, die de snoek met een bel terug in de Demer werpen. In de Vlaamse vertelcultuur zijn dus op zijn minst 2 varianten van

AaTh 1208* *The Belled Salmon* bekend, weliswaar niet als zelfstandig verhaal, maar steeds in contaminatie met o.m. AaTh 1310 B, 1316*** en 1329* (*To Keep the Croaking Frogs from Disturbing the Prince's Slumber*). Wanneer de Kesselaars tenslotte de koning moeten ontvangen, bieden ze hem als erewijn een fles ... wijnzijn aan.

In de *Enzyklopädie des Märchens* werd precies voor een cluster van verhalen, die de (verkeerde) begroetingsceremoniën bij de ontvangst van hoge heren door de ietwat wereldvreemde en dus zeer onhandige dorpsbewoners thematiseren, een eigen artikel *Begrüßungen: Verkehrte B. voorzien*¹¹. K. Ranke geeft volgende invariabele grondstructuur aan:

'Dorf- oder Kleinstadtbewohner sollen einen hohen Herren empfangen oder ihm gratulieren. Der Schulze oder der Bürgermeister übernimmt die Führung der Delegation, die anderen sollen ihn in allem, was er tut nachahmen.' De Olenaars voeren dit bevel zo uit: Wanneer Keizer Karel Olen wil bezoeken, besluiten de boeren hem elk met het Vlaamse feestgerecht par excellence, nl. een schotel rijstpap, te vereren. Met de burgemeester aan het hoofd, gaan ze processiegewijs naar de herberg, waar Keizer Karel zijn intrek genomen heeft. Daar aangekomen glijdt de burgemeester per ongeluk uit en valt de schotel met rijstpap voor de voeten van de keizer, wiens benen vol gespat worden. De Olenaars denken dat dit tot het begroetingsritueel behoort en gooien

allen hun schotels op de grond. Een danig geïrriteerde burgemeester begint te vloeken en oorvegen uit te delen, en

Klits! klets ! ging het, de ene klap over de andere, en al de boeren, met de burgemeester er inbegrepen, vielen voorgoed aan 't vechten en lagen daar holderdebolder over de grond te rollen en in de rijstpap te spartelen. (Cornelissen, *Volksh. I*, p. 271)

Dit verhaal werd door M. de Meyer (FFC 203, p. 146) nog onder AaTh 1246 *The Axes Thrown away* geordend, wat K. Ranke als volledig foutief beoordeelt. In het genoemde verhaaltipe is de komische imitatie slechts een motief (Mot. J 2171.4) dat steeds in contaminatie met andere verhaaltipen o.a. met AaTh 1344 *Lighting a Fire from the Sparks from a Box on the Ear* optreedt, terwijl het hier duidelijk om een constante gaat, die een kettingreactie van verkeerd begrepen handelingen uitlokt. De bedenkingen gemaakt bij de classificatie van de 'Vlaamse' spot- en hekelvertelsels zijn geenszins uitputtend. Ze nodigen elkeen uit, die zich aan de studie van de Vlaamse volksverhalen wagen wil, de primaire bronnen opnieuw uit te vlooiën, opdat de fouten uit het verleden niet blindelings zouden blijven gereproduceerd worden. De catalogoog van M. de Meyer kan slechts mits de nodige wetenschappelijke gereserveerdheid als 'betrouwbaar' referentiewerk aangehaald worden, een gereserveerdheid, die ik zelfs een beetje bij

het recent verschenen eerste nederlands-talige sprookjeslexicon *Van Aladdin tot Zwaan kleef aan*¹² mis.

NOTEN

1. AARNE (A.) en THOMPSON (S.). *The types of the Folktale. A classification and bibliography* (FFC, 184), Helsinki, 1961, 2de uitg., Verder geciteerd als AaTh. De motieven werden geclasseerd door THOMPSON (S.). *Motif-Index of Folk-Literature. A classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jet-books and local-legends*, Kopenhagen, 1955-1958, 6 dln. Verder geciteerd als *Mot.*
2. VAN DER KOOI (J.). *Volksverhalen in friesland. Lectuur en mondelinge overlevering. Een typencatalogus*, Groningen, 1984, p. 160. Naar het classificatiesysteem wordt met Kooi, en het classificatienummer verwezen.
3. LIXFELD (H.). *Ätiologie*. In: RANKE (K.). *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Band I, Berlijn-New York, 1977, p. 950-953. Verder geciteerd als *EM*.
4. TOP (S.). *Inleiding*. In: VAN ISTENDAEL (G.). *Vlaamse sprookjes*. Amsterdam-Antwerpen, 1995, p. 16-17.
5. CORNELISSEN (J.). *Nederlandsche volkshumor op stad en dorp, land en volk. Spot- en bijnamen, spotrijmen, spotvertellingen, volksetymologische sagen, spreekwoorden en zegswijzen. enz. naar hun oorsprong en beteekenis verklaard*. Antwerpen, 1929-1937, 6 dln. Verder geciteerd als Cornelissen,

Volksh. en nummer van het deel. De citaten worden in een aangepaste Nederlandse spelling weergegeven.

6. Aanvullend nog: COLSON (O.). Les Flamands dans le folklore wallon. In: *Wallonia*, 17, 1907, p. 277-302; D.W. Vlamingen en Walen. In: *Biekerf*, 19, 1908-1909, 4, p. 49-62; DE MEYERE (V.). *De Vlaamsche vertelschat*. Antwerpen, 1925-1933, deel 2, p. 102-107.
7. LIXFELD (H.). Beinverschränkung. In: *EM*, 2, 1979, p. 63-67.
8. VAN DER KOOI (J.). *Op. cit.*, p. 427.
9. LIXFELD (H.). Balkenstrecken. In: *EM*, 1, 1977, p. 1144-1146.
10. VAN DER KOOI (J.). *Op. cit.*, p. 417.
11. RANKE (K.). Begrüssungen: verkehrte Begrüssungen. In: *EM*, 2, 1979, p. 42-46; KÖHLER-ZÜLCH (I.). Imitation: Fatale und närrische I. In: *EM*, 7, 1993, p. 92-99.
12. DEKKER (T.), VAN DER KOOI (J.) en MEDER (T.). *Van Aladdin tot Zwaan kleef aan. Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties*. Nijmegen, 1997.